

SEIMŲ POŽIŪRIS Į KARIŲ SOCIALINĮ APRŪPINIMĄ 1920–1939 M.

DR. AUŠRA JUREVIČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo karo muziejus
Vytautas the Great War Museum
K. Donelaičio g. 64, LT-44248, Kaunas
El. paštas ausrajureviciute@hotmail.com

Santrauka

Straipsnyje analizuojama Lietuvos kariuomenės karių socialinė padėtis Steigiamojo Seimo, taip pat II ir IV Seimų darbo laikotarpiu. 1922 m. ir 1925 m. buvo priimti šiai žmonių kategorijai svarbūs įstatymai. Steigiamasis Seimas, besibaigiant kadencijai, 1922 m. rugpjūčio 10 d. priėmė Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymą, kuris galiojo iki 1925 m. II Seimas patobulino buvusįjį ir priėmė Karių pensijų įstatymą, vėliau 1935 m. jis buvo papildytas. 1930 m. priimtas Karo invalidų pensijų įstatymas, kuris aprūpino pensijomis Pirmojo pasaulinio karo (rusų kariuomenės) karo invalidus, 1935 metais padaryti jo pakeitimai. Visi minėti teisės aktai galiojo iki 1940 metų. Lietuvos karo invalidai ilgai laukė šių įstatymų. Todėl, iki buvo sukurta įstatymų bazė, invalidais rūpinosi Krašto apsaugos ministerijos 1921 m. įkurtas Karo invalidams šelpti komitetas (pradžioje Laikinasis karo invalidams šelpti komitetas). Patys karo invalidai buvo aktyvūs ir gynė savo teises ir orų gyvenimą. 1923 m. jie įkūrė dvi organizacijas: Karo invalidų vyčių broliją ir Karo invalidų sąjungą. Šios organizacijos teikė prašymus Seimui ir Vyriausybei dėl sunkios jų socialinės padėties, nes daugelis Nepriklausomybės kovų invalidų neturėjo jokių socialinių garantijų trejus metus,

Pirmojo pasaulinio karo (rusų kariuomenės) invalidai – iki 1930 m., o gyventi reikėjo. Ne vienas jų tapo elgeta ar net iš nevilties nusižudė.

Reikšminiai žodžiai: socialinė padėtis; karo invalidas; Seimas; įstatymas.

Įvadas

Lietuvių tauta apsisprendė būti laisva, bet tą laisvę reikėjo išikovoti. 1918 m. rudenį pradėdama kurti Lietuvos kariuomenę. To meto politinėje situacijoje steigdama kariuomenę, krašto apsaugos ministro Augustino Voldemaro teigimu, „tegalėjo būti tik iš savanorių“¹. Taigi tuo metu, kada grėsė didžiausias Lietuvai antplūdis iš bolševikų ir lenkų pusės, savanoriai, nebudami to, kad jie prieš dar nėra pripažinti kariaujančia armija, neturėdami nei ginklų, nei drabužių, nei maisto, matydami prieš save daugybę priešų, vis dėlto nesvyravo ir stėjo ginti Tėvynės. Kaip teigia A. Voldemaras, „Viena tik tolimesnė ateitis įvertins visoje pilnumoje jų Tėvynės meilę ir pasiaukojimą Jai.“² Valstybės pareiga atsilyginti savo kovotojams ir žuvusiųjų šeimoms tokiomis socialinėmis garantijomis, kad tai leistų jiems oriai gyventi ir nesijausti jų gintos valstybės atstumtiems.

Straipsnio tikslai: atsakyti į retorinį A. Voldemaro klausimą: „Ar įvertino Tėvynė jų nuopelnus?“; išanalizuoti karių socialinių garantijų užtikrinimą priimant jiems reikalingus įstatymus Steigiamajame Seime, II ir IV Seimuose; supažindinti su Nepriklausomybės kovų ir Pirmajame pasauliniame kare Rusijos kariuomenėje tarnavusių karo invalidų padėtimi tarpukario Lietuvoje bei jų pastangomis kovoti dėl savo teisių įkūrus savas organizacijas.

Straipsnis parengtas remiantis archyvine medžiaga, to meto spauda, amžininkų atsiminimais, nes temos istoriografija labai menka.

¹ Voldemaras, A. Lietuvos keliu... *Savanoris, 1918–1920*. Kaunas, 1929, p. XIII.

² *Ten pat*, p. XIV.

Netiesiogiai šią temą nagrinėjo šio straipsnio autorė rašydama apie buvusių karių organizacijas Lietuvoje.

Chronologinės ribos 1920–1939 m.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analizės, lyginamasis.

1. Karo invalidų padėtis pasibaigus Nepriklausomybės kovoms

Pirmasis kvietimas stoti savanoriais į krašto apsaugą buvo paskelbtas 1918 m. gruodžio 29 d. Ministro Pirmininko Mykolo Sleževičiaus ir krašto apsaugos ministro karininko Mykolo Velykio. Prie šio šaukimo buvo pridėtos ir stojimo į krašto apsaugą sąlygos, jose buvo numatyta, ką įsipareigoja savanoris ir ką valstybė. Pastarosios įsipareigojimai buvo išvardyti 7 ir 8 punktuose. 7-as skelbė: „Lietuvos valstybė duoda kiekvienam kareiviui savanoriui išlaikymą ir 100 markių algos mėnesiui. Be to, kiekvienai savanorio šeimynai, savanorio išlaikomai, kas mėnesį po 50 markių.“³ Mūsų atveju ypač svarbus 8 punktas: „Sužeistiems kareiviams, nebegalintiems uždarbiauti, ir užmuštųjų kareivių šeimoms Valstybės patikrina būvį. Būvio patikrinimo taisyklės bus paskelbtos skyrium.“⁴ Pažadai buvo duoti, o kaip jie buvo vykdomi? 1919 m. gegužės 22 d. buvo išleistas Įstatymas apie algas ir pašalpas kariškiams ir jų šeimoms. Vykstant Nepriklausomybės kovoms ir esant sunkiai ekonominei padėčiai, juo valstybė bandė tesėti anksčiau duotus pažadus. Šiame teisės akte sakoma, kad iki kol bus išleisti reikalingi įstatymai, bus duodamos pašalpos žuvusių ir kariuomenėje tarnaujant mirusių karių šeimoms. Buvo nustatytas pašalpų dydis: „a) nukautųjų ir mirusiųjų karininkų šeimoms – 4 mėnesių žuvusio ar mirusio algos, o kareivių šeimoms – 6

³ VIII.1-721. Sąlygos stojimo į Lietuvos krašto apsaugą. Vyriausybės žinios. Nr. 1, eil. 5. *Lietuvos valstybės teisės aktai*. Vilnius, 1996, p. 926.

⁴ *Ten pat.*

kartus po pusantros žuvusiojo ar mirusiojo kareivio algos arba 9 mėnesių kareivių algos didumo; b) nustojusiems sveikatos kariams buvo duodamos pašalpos proporcingai jų nustotam darbingumui: karininkams – iš 4 mėnesių algos, o kareiviams – iš 6 mėnesių algos.“ Įstatymas buvo labai trumpas, vos kelių paragrafų. Jame nebuvo paaiškinta, kas laikoma kario šeima, kaip pašalpa turi būti paskirstyta šeimos nariams, kuo reikia vadovautis nustatant darbingumo procentus ir kt. Šis dokumentas nustatė tik karines pašalpas, nuolatinių pensijų jis nenumatė. Tai buvo tik laikinas sprendimas. Esminis sprendimas priimtas tik daugiau kaip po trejų metų. O karo invalidų problema iškilo dar vykstant Nepriklausomybės kovoms. Pirmasis su ja susidūrė Karo sanitarijos viršininkas, karo gydytojas gen. lt. Vladas Nagevičius. Ką daryti su kariais invalidais, kuriuos reikdavo išrašyti iš ligoninės? Kaip juos aprūpinti būtiniausiaisiais dalykais ir kt.? Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms problema neišnyko, bet tapo dar opesnė. Į karą išėjo jauni kaimo vyrai, kurie dar nebuvo spėję nei kokio amato išmokti, nei turto užgyventi. Tokių karių, tapusių invalidais, padėtis buvo ypač skaudi. Jiems teko išgyventi sunkius metus, nes nepriteklių nualinta Lietuva nepasirūpino savo gyneėjais. Aklas karo invalidas Pranas Daunys apie invalidų padėtį tuoj po kovų rašė: „Pirmiesiems karo invalidams teko atsistoti net ties klausimu: gyventi ar badu mirti. Daugumas jų neturėjo kur prisiglausti, apsigyventi. Noromis nenoromis turėjo prašyti žmonių malonės ir paramos.“⁵

Apie sudėtingą invalidų padėtį karinėje spaudoje rašė patys invalidai ir besirūpinantys jais. 1921 m. rugsėjo 8 d. „Karyje“ buvo išspausdintas trumputis straipsnelis „Invalido balsas dėl pensijų ir pašalpų invalidams“. Jame pasakojama, kad bolševikų fronte buvo sužeistas karys, dabar jis nevaldo kojų. Tad kyla klausimas „Kas daugiau turėtų surūpinti mūsų visuomenę ir mūsų Valdžią, jei ne jie karžygiai, kurie savo sveikatos arba gyvybės kaina prisidėjo prie savarankiškos Tėvynės rūmų statymo. Bet deja, ir šiame opiaame klausime pasirodėme esą

⁵ Daunys, P. Generolas Nagevičius – invalidų globėjas. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1931, p. 3.

tokie pat kietoadžiai, kaip ir daugelyje kitų. Nes daug tų karžygių, o gal visi, tapo palikti, nekaltant jau apie dvasios peną, be kasdieninės juodos duonos kąsnio.“⁶ Autorius aprašo, kaip invalidais likę kariai elgetauja miestų ir miestelių gatvėse, ir apgailestauja, kad įstatymas, numatantis pensijas kariamams, vis dar neištrauktas į Steigiamojo Seimo darbotvarkę. Problemos aktualumą įrodo ir tai, kad jau kitame „Kario“ numeryje, pirmame puslapyje, išspausdintas dar vienas straipsnis, atspindintis sunkią karių invalidų padėtį. Autorius rašė, kad „Invalidai laukia pagalbos ir tą pagalbą jie mato vien pensijose. Pensijos dar nenustatytos, todėl jie nerimauja.“⁷ Tačiau straipsnyje siūlomas ir dar vienas būdas, kaip pagerinti karo invalidų padėtį. Buvo siūloma kurti invalidų organizaciją – Lietuvos invalidų sąjungą, kuri neatidėliodama imtų rūpintis invalidais, įkurtų invalidų namus, rastų jiems tinkamo darbo, išmokytų amatų ir atkreiptų visuomenės dėmesį į tuos „brolius, kurie neteko sveikatos Tėvynę gindami“⁸.

Nelengva buvo kurtis demobilizuotiems kariamams, o ypač sunkiai sekėsi karo invalidams. Per penkerius kovų už Lietuvos laisvę metus nemažai karių padėjo galvas, o dar daugiau buvo sužeista, dalis jų tapo invalidais. Kovose buvo sužeisti 93 karininkai, 2 438 kareiviai ir 146 šauliai, iš viso 2 677⁹. Nemažai sužeistųjų išgijo, tačiau apie 155 invalidai be kojų, rankų, apakusių ar kitaip sužeistų išėjo iš ligoninių. Pagalbos ranką invalidams pirmasis ištiesė ir pasiryžo jiems padėti sanitarijos viršininkas gen. ltn. Vladas Nagevičius. Šiam darbui jis paskyrė nemažai asmeninio laiko, lėšų ir energijos. Nuo 1921 m. jis tiesiogiai dalyvavo rengiant įstatymus ir kuriant įvairias organizacijas, padedančias gerinti invalidų padėtį. Tais metais gen. ltn. V. Nagevičius prie Karo ligoninės surinko invalidų būrelį ir pradėjo jais rūpintis, nes

⁶ Invalido balsas dėl pensijų ir pašalpų invalidams. *Karys*. 1921, Nr. 36 (rugsėjo 8), p. 423.

⁷ El. J. Reikia galų gale pasirūpinti invalidais. *Karys*. 1921, Nr. 37 (rugsėjo 15).

⁸ *Ten pat.*

⁹ Tvarkūnas, B. Iš Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos praeities. *Karys*. 1959, Nr. 2 (vasaris), p. 35.

pasibaigus gydymui šie nebeturėdavo kur eiti. Tose ligoninėse karo invalidai buvo priimami tik laikinai ir tik norintys mokytis „šio kio tokio amato bei specialybės“¹⁰. Tik 1922 m. sausio 14 d. toks V. Nagevičiaus žingsnis buvo įteisintas ir šiose gydymo įstaigose buvo leista duoti invalidams po vieną palatą, aprūpinti juos maistu, skalbiniais ir patarnavimu. Tai nebuvo išeitis ir reikėjo valstybės mastu spręsti šią problemą. Apie Karo muziejaus organizatoriaus iniciatyvą padėti karo invalidams patvirtina ir vyr. ltn. P. Jurgelevičiaus 1925 m. „Karde“ pasirodęs straipsnis. Jis rašė, kad „Mūsų valdžia karo invalidais (Lietuvos kariuomenės invalidais) pirmiausia ėmė rūpintis Karo Muziejaus organizatoriaus gen. ltn. Nagevičiaus iniciatyvos dėka, vos prieš keletą metų. Prie Karo Muziejaus koncentruojasi invalidų globa, prieglauda ir šelpimas. Tik 1924 m. tapo įkurta karo invalidams šelpti komitetas, kuris dabar ir rūpinasi visais invalidų šelpimo bei aprūpinimo reikalais.“¹¹

Invalidų reikalams aptarti ir sutvarkyti gen. ltn. V. Nagevičiaus rūpesčiu ir krašto apsaugos ministro Jono Šimkaus paliepimu 1921 m. buvo sudaryta komisija. Jos pirmininku paskirtas gen. ltn. V. Nagevičius, o nariais: tiekimų valdybos viršininkas mjr. Stasys Zaskevičius, tos valdybos ūkio dalies viršininkas, karo valdininkas Vytautas Augustauskas, kariuomenės kapelionas kunigas Antanas Palubinskas, Raudonojo Kryžiaus valdybos pirmininkas daktaras Rokas Šliūpas, juriskonsultas kpt. Juozas Papečkys, Šaulių sąjungos atstovas Vladas Putvinskis ir Socialinės apsaugos departamento atstovas. Komisijos darbas buvo įvertintas teigiamai ir jau lapkričio 14 d. krašto apsaugos ministras Įsakymu kariuomenei Nr. 261 sudarė Laikinąjį karo invalidams šelpti komitetą. Į komitetą galėjo būti paskirti: pirmininku – Karo sanitarijos viršininkas, nariais – Vietinės kariuomenės brigados vadas, vyriausias kariuomenės kapelionas, Krašto apsaugos ministerijos juriskonsultas ir

¹⁰ Įsakymas kariuomenei, Nr. 9, § 2, 1922 m. sausio 14 d.

¹¹ Vyr. ltn. Jurgelevičius, P. Karių pensijų klausimas Lietuvoje. *Kardas*. 1925, Nr. 1 (sausio 15), p. 10.

ūkio dalies viršininkas, Šaulių sąjungos ir Raudonojo Kryžiaus valdybų pirmininkai¹².

Laikinosios komisijos darbas buvo sunkus ir atsakingas. Jai kasdien reikėjo priimti daugybę prašymų ir apklausinėti atvykusius iš provincijos invalidus. Sunku buvo atskirti, kuris tikrai invalidas, o kuris tik norėjo tokiu apsimesti dėl pašalpos. Norinčių gauti pašalpas buvo daug, o lėšų nebuvo visai, todėl šis darbas komisijai buvo pats sunkiausias. Ypač sunki padėtis buvo iš okupuotų teritorijų atvykusių invalidų. Jie ne tik kad neturėjo ką valgyti, bet ir kur gyventi. Jokių įstatymų ar taisyklių, reglamentuojančių tokių žmonių apgyvendinimą ir išlaikymą, nebuvo. 1919 m. gegužės 22 d. paskelbtas Įstatymas apie algas ir pašalpas kariškiams ir jų šeimos nariams nukėlė problemos sprendimą ateičiai. Jame buvo kalbama, kad „Laikinai, ligi bus išleisti reikalingi tam tikslui pensijų įstatymai, sužeistiems kariams, negalintiems toliau tarnauti kariuomenėje, o taip pat nustojusiems kariuomenėje sveikatos kariams duodamos tam tikros pašalpos.“¹³

Šią problemą Steigiamasis Seimas ėmėsi spręsti tik po dvejų metų. Kaip ir daugelis Europos valstybių, Lietuva karių socialinių reikalų sprendimą įrašė į Lietuvos Respublikos Konstituciją, kuri buvo priimta 1922 m. rugsėjo 1 dieną. Joje pasakyta: „<...> tų karių šeimoms ir paties kariams, kurie eidami karo tarnybą, nustojo savo sveikatos arba gyvybės, laiduojama valstybės globa ir aprūpinimas“¹⁴. Ta pati nuostata buvo pakartota ir 1928 m. gegužės 15 d. priimtoje Konstitucijoje¹⁵. Tačiau tame deklaratyvaus pobūdžio Konstitucijos pareiškime nenurodoma nei rūšis, nei būdas, nei didumas, kokia turi būti ta valstybės globa ir aprūpinimas. Tai turėjo nustatyti kiti įstatymai. Toks įstatymas, priėmus Konstituciją, iš karto buvo pradėtas svarstyti.

¹² Įsakymas kariuomenei, Nr. 261. § 1, 1921 m. lapkričio 14 d.

¹³ Įstatymas apie algas ir pašalpas kariškiams ir jų šeimos nariams. *Výriausybės žinios*. 1919, Nr. 7 (gegužės 22).

¹⁴ Lietuvos valstybės konstitucija. *Výriausybės žinios*. Nr. 100, eil. 799.

¹⁵ Lietuvos valstybės konstitucija. *Výriausybės žinios*. Nr. 275, eil. 1778.

2. Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtas įstatymas

Pirmas įstatymas dėl karių socialinių reikmių buvo svarstytas Steigiamajame Seime dar 1920 m. birželio 25 dieną. Tai buvo Įstatymas apie algas, pensijas ir pašalpas kariškiams. Jį pristatė Valstiečių sąjungos narys, Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris kpt. Petras Ruseckas. Pristatydamas įstatymą, jis kalbėjo: „Iškeltas labai opus ir svarbus kariuomenei klausimas, būtent algos ir pašalpos kariškiams ir jų šeimoms. Opus todėl, kad kariškių atlyginimas yra menkas palyginti su darbu, kurį jie dirba ir su nešamąja atsakomybe. <...> reikėtų pridėti – atlyginimas už gyvybę, kraują.“¹⁶ Tęsdamas pristatymą P. Ruseckas minėjo, kad atlyginimai mažesni nei darbininkų, ypač jaunesniųjų karininkų, o itin maži kariškių, netekusių sveikatos, ir sužeistųjų šeimų atlyginimai. „Tokia padėtis atsiliepia kariuomenės kadrams, nes geri karininkai išeina iš kariuomenės. Todėl norint juos sulaikyti ir aprūpinti Karinė komisija ir siūlo šį įstatymą, kuriame numatomas trijų rūšių atlyginimas: alga, laikina pašalpa ir pensija. Šiame įstatyme algos dydis nenustatomas. Dabar galiojo tokia tvarka: vienkartinė pašalpa karininkams ir karo valdininkams būdavo duodama, kai jie būdavo nukauti ar sužeisti, ir tai sudarė, karininkams 4 mėnesių alga, kareiviams 6 mėnesių. Taigi sudarė 3200 auksinų jaunesniam leitenantui ir 9000 auksinų kareiviui.“ P. Ruseckas konstatavo, kad tokia pašalpa netobula, nes ją gavusi ir išleidusi šeima atsidurdavo keblioje padėtyje, neturėdavo nuolatinį pajamų. Todėl Karinė komisija siūlė priimti šį pensijų įstatymą, kad kariškių šeimos gautų nuolatinį aprūpinimą. Dėl sužeistųjų komisija siūlė mokėti ne vienkartinės pašalpas, o pastovią pensiją. Ir kad pensijos būtų kuo didesnės, kiek leis valstybės resursai, nes tai svarbus veiksnys norint pritraukti karininkų į kariuomenę. Ligi šiol kariuomenėje buvo labai mažos algos ir inteligentai bėgdavo iš jos. Todėl Karinė komisija, norėdama pakeisti tokią padėtį, ir siūlė, kad už 10 metų tarnavimą kariuomenėj

¹⁶ Įstatymas apie algas, pensijas ir pašalpas kariškiams. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920, birželio 25, I sesija, 19 posėdis, p. 168.

būtų mokama pensija ligi 10 proc. algos, o už 30 metų – 80 procentų. Šis įstatymas Karinės komisijos buvo priimtas vienbalsiai ir pasiūlytas Seimui svarstyti. Tačiau jis nebuvo svarstytas, bet perkeltas į kitą posėdį. Birželio 28 d. posėdyje šio įstatymo svarstymą pradėjo Ūkininkų sąjungos atstovas Jonas Vailokaitis. Jis siūlė apsvarstyti šį klausimą su Biudžeto komitetu ir išsiaiškinti, ar bus lėšų įstatymui vykdyti. Kitas Lietuvos ūkininkų sąjungos atstovas Kazimieras Jokantas siūlė kuo greičiau įvesti pašalpas ir pensijas nukentėjusiems ir našlėms, kad jie būtų kuo greičiau aprūpinti, o dėl algų didinimo, jo manymu, reikia svarstyti. Šis Seimo narys patarė duoti karininkams privilegijų, pavyzdžiui, pridėti tarnybos penkmečius, apmokėti važiavimo išlaidas ir panaudoti „kariškių tarpe įsivyravusį garbės jausmą, tą natūralų jausmą“ šiomis problemoms spręsti¹⁷. Diskusijoje dalyvavo ir Valstiečių sąjungos narys Albinas Rimka, jis abejojo, ar išdas pakels tokias išlaidas, ir siūlė kalbėti ne tik apie kariškių algas, bet ir apie valdininkų, nes jos irgi labai mažos. Jis net manė, kad didelė kariuomenė nėra gerai, geriau būtų visuotinė milicija, tuomet nereikėtų mokėti tokių didelių algų. Po A. Rimkos kalbos posėdžio pirmininkas žodį suteikė įstatymo pristatytojui P. Ruseckui, tad šis bandė atsakyti į Seimo nariams kilusius klausimus. Jis ramino Seimo narius, kad „Dalykas ne toks baisus, kaip rodo. Apie algas tuo tarpu nekalbama, bet kadangi tas klausimas buvo paliestas, tai aš jį paminėsiu“, ir paaiškino, kad joms reiktų skirti tik 600 tūkstančių auksinų daugiau negu dabar skiriama. P. Ruseckas konkretizavo, kokios pašalpos ir kaip bus mokamos: visų kareivių šeimos gaus 50 proc. algos, žuvusiųjų karo lauke ir mirusiųjų einant pareigas kareivių šeimoms skiriama nuolatinė pensija, pagal naująjį įstatymą kareivio našlė gaus 75 proc., vaikai – 18 proc., o vaikai, kurie neturi tėvų, – 40 procentų.¹⁸ Jis pritarė, kad šį klausimą dar turėtų apsvarstyti Finansų ir biudžeto komisija. Atsakydamas į K. Jokanto pasiūlymus, kaip patraukti karininkų į kariuomenę, P. Ruseckas replikavo, kad „Važinėjimai tai menkniekis ir karininkas dėl

¹⁷ *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920, birželio 28, I sesija, 20 posėdis, p. 169.

¹⁸ *Ten pat*.

kokių dviejų sykių į metus važiavimo neis tarnauti. Garbė tai tik rusų armijoje turėjo didelės reikšmės, bet pasirodo, kad toji garbė ten turėjo blogų vaisių, jos ieškojo mažos vertės žmonės. <...> Toks pasiūlymas net nevertas svarstyti: dėl tokių privilegijų rimti žmonės kariuomenėn neis, – tai lieka tik vienintelis būdas pritraukti karininkus kariuomenėn, tai alga. Jai norime turėti gerą kariuomenę, tai turim ir pinigų jai asignuoti, nes pritraukti gabius žmones mes galim tik apdraudus jų būvį. <...> gerai kariuomenei nereikia pasigailėti ir pinigų. Vien garbe kariškiai sotūs nebus.¹⁹ Po šios replikos buvo paskelbtas balsavimas, kad įstatymo projektas būtų įtrauktas į svarstymus. Dauguma balsavo už, mažuma – prieš. Todėl įstatymas buvo numatytas svarstyti, bet prieš tai nutarta perduoti jį svarstyti Finansų ir biudžeto komisijai.

1922 m. gegužės 2 d., praėjus dvejiems metams po svarstymo dėl pensijų, buvo pristatytas ir be diskusijų atiduotas svarstyti Krašto apsaugos komisijai Žuvusiems ir netekusiems sveikatos kariams ir jų šeimoms pensijų įstatymas. Šio įstatymo projektą rengė Krašto apsaugos ministerija, vadovaujama Jono Šimkaus. Pristatydamas šį dokumentą Krikščionių demokratų partijos atstovas dr. Jonas Steponavičius paminėjo, kad „Aprūpinimo klausimas dėl mūsų invalidų buvo pakeltas nuo pirmosios dienos įsikūrimo mūsų kariuomenės ir nuo pirmosios dienos St. Seimo darbų. Bet kadangi per šį laiką buvo daug pakeitimų Krašto apsaugos Ministerijoje, tai tas projektas turėjo daug visokių atmainų. Per visą tą laiką mūsų invalidus globojo invalidų komitetas prie Sanitarijos Skyriaus.“²⁰ Tęsdamas įstatymo projekto pristatymą referentas teigė, kad šis įstatymas išleistas todėl, kad jau atsirado daug invalidų ir žuvusiųjų, todėl valstybė turi aprūpinti karžygius. Įstatymas numatė pensijas ir pašalpas didesnes karo metais ir mažesnes taikos metais, „karininkams ir karo valdininkams – iki 75 proc. ir iš 2 mėnesių algos kareiviams. Taikos metais numato 40 proc. iš vieno mėnesio algos.“

¹⁹ *Ten pat.*

²⁰ Žuvusiems ir netekusiems sveikatos kariams ir jų šeimoms pensijų įstatymas. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1922, gegužės 2, I sesija, 199 posėdis, p. 54.

Kiekvienas žuvusiojo šeimos narys iš išdo turės gauti po 25 proc. pensijos. Kariai, kurie nustojo sveikatos mažiau kaip 25 proc., gaus vienkartinę pašalpą. Įstatymas numatė tvarką, kaip gauti pensiją ir pašalpą (kokius dokumentus pristatyti) ir kas netenka tos pensijos ar pašalpos. Prie įstatymo buvo parengtas priedas, kuriame nustatytos kategorijos ir surašytos ligos, kada sveikatos nustojama nuo 100 iki 25 procentų. Svarbiausia buvo tai, ar valstybė, remdamasi šiuo įstatymu, tinkamu būdu aprūpins savo karžygius. Referentas pateikė palyginimą su kitomis valstybėmis. Lyginant su Amerika, Lietuvos invalidai dar labai toli nuo tos idealios padėties, kokia yra Amerikos invalidų padėtis. Ten nustojusieji sveikatos 100 proc. gauna 250 dolerių, taip pat ir Anglijoje kariuomenės invalidai gauna didelį atlyginimą²¹. „Atlygindami mūsų invalidams mes sekame vokiečių pavyzdžiu. Įregistruotų invalidų, kurie jau yra Invalidams šelpti komiteto žinioje, yra 41. Šiek tiek mažiau nustojusių sveikatos – apie 122, kurie atitiks įstatymo reikalavimus.“ Daugiau sunkumų kilo dėl žuvusiųjų šeimų aprūpinimo, nes nebuvo gauta informacijos iš Krašto apsaugos ministerijos, ji buvo slapta. Tačiau numatyta, kad toks aprūpinimas bus galimas. Vis dėlto viena problema šiame įstatyme buvo. Referentas ją įvardino taip: „Tas klausimas buvo pakeltas Krašto Apsaugos Komisijoj ir buvo išaiškintas tokiu būdu, kad mes darome tai, ką galime padaryti: pirmon eilėn turime savo Lietuvos kariuomenės karžygius aprūpinti ir jau paskui rūpintis invalidais iš Rusų kariuomenės.“²² Šiuos karius pensijomis aprūpino tik po 1930 m.

Įstatymas buvo gerai suredaguotas, todėl nei Krašto apsaugos komisijoje, nei Krašto apsaugos ministerijoje diskusijų nesukėlė, tad referentas Finansų ir biudžeto komisijos bei Krašto apsaugos komisijos vardu siūlė jį priimti. Pirmininkas paskelbė diskusiją, bet bendroje diskusijoje niekas nedalyvavo. Todėl buvo pasiūlyta balsuoti, ar svarstyti šis įstatymo sumanymas. Balsuojančių prieš nebuvo. Įstatymo projektas buvo pripažintas svarstytinu. Kitame posėdyje buvo numatyta ši

²¹ *Ten pat.*

²² *Ten pat.*

įstatymą svarstyti 3 punktu (antrasis skaitymas). Taip ir buvo padaryta. Per antrąjį skaitymą įstatymas buvo skaitomas papunkčiui ir balsuojama už kiekvieną punktą atskirai. Po 2 punkto pristatymo Seimo narys valstietis liaudininkas Kazys Bieliūnas pabrėžė, kad pensijos duodamos tam, kad būtų galima pragyventi, jis paragino palaikyti Krašto apsaugos komisijos siūlymą padidinti pensiją dvigubai ir nedaryti skirtumo tarp karo ir taikos metais mokamos pensijos sumos²³. Šis punktas buvo priimtas su K. Bieliūno pasiūlytomis pataisomis. Kiti punktai per antrąjį skaitymą diskusijų nesukėlė ir buvo priimti tokie, kokius siūlė Krašto apsaugos komisija. 1922 m. rugpjūčio 10 d. trečiuoju skaitymu Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymas buvo priimtas²⁴. Už jį balsuota vienbalsiai, nes Krašto apsaugos komisija padarė daug pataisymų, kurie buvo priimtini Seimo nariams. Įstatymo priėmimas, kaip rodo tolesnis tyrimas, karių invalidų ir žuvusiųjų šeimų narių problemų neišsprendė. Tiems žmonėms bandė padėti Karo invalidams šelpti komitetas. 1924 m. jam priėmus įstatymą, pradėjo kurtis karo invalidų organizacijos.

3. Karo invalidų organizacijos kovoje dėl savo narių teisių

Karo invalidams šelpti komitetas nebuvo visuomeninė organizacija. Tai buvo krašto apsaugos ministro įsakymu kas treji metai sudaromas komitetas, kurio pirmininką krašto apsaugos ministro teikimu skyrė Respublikos Prezidentas²⁵. Jis turėjo juridinio asmens teises ir už gautas pajamas bei išlaidas atsiskaitydavo valstybės įstaigoms įstatymų nustatyta tvarka, o komiteto metinė apyskaita buvo skelbiama spaudoje²⁶. Lėšos

²³ Žuvusiems ir netekusiems sveikatos kariams ir jų šeimoms pensijų įstatymas. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1922, gegužės 2, I sesija, 199 posėdis, p. 67.

²⁴ *Ten pat*, p. 71.

²⁵ Krašto apsaugos ministro įsakymas, Nr. 102, 1924 m. spalio 7 d.

²⁶ Karo invalidams šelpti komiteto įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1924, Nr. 156 (balandžio 10), eil. 1099.

komitetui išlaikyti buvo kaupiamos įvairiais būdais. Įstatyme buvo numatyta, kad kasmet valstybės sąmatoje jam bus skiriama lėšų, o kitas komiteto lėšas sudarys jo įmonių ir ūkio pelnas, viešų paskaitų, koncertų ir kitos pajamos, aukos, karo ženklų monopolio pelnas. Krašto apsaugos ministras, remdamasis Karo invalidams šelpti įstatymu, patvirtino naują komiteto sudėtį. Pirmininko pareigas eiti laikinai paskyrė gydytoją gen. ltn. V. Nagevičių (šias pareigas generolas ėjo iki pat sovietų okupacijos).

Savoms problemoms spręsti kūrėsi ir atskiros karo invalidų organizacijos. Pirmoji Lietuvos karo invalidų vyčių brolija (LKIVB) buvo įkurta Kaune 1923 m. balandžio 22–23 d. vykusiame kongrese „tuo metu dėl partinių barnių paleisto mūsų valstybės Seimo tuščiuose rūmuose“²⁷. Apie tai 1933 m. rašė vienas iš šios organizacijos įkūrėjų ir ilgametis jos pirmininkas Jonas Karutis. Kongreso iniciatoriai buvo dviejų Vyčio Kryžiaus ordinų kavaliarius J. Karutis ir ltn. Jurgis Kiaunė²⁸, Vyčio Kryžiaus ordino kavaliariai Bronius Tvarkūnas ir kpt. Mikalojus Kukinas²⁹. Brolija susikūrė tarpuvaldžiu, kai I Seimas buvo paleistas, o rinkimai į antrąjį dar neįvykę. Tas kūrimas buvo nulemtas ne tiek demokratinių pertvarkymų, kiek ekonominių sąlygų, į kurias pateko Nepriklausomybės kovų kariai invalidai. Tame vieno likimo žmonių būrelyje, draugijoje ir gimė mintis įkurti savo visuomeninę organizaciją, kuri rūpintųsi invalidų reikalais. Šiam karo invalidų apsisprendimui, manome, įtakos turėjo ir Laikinojo invalidams šelpti komiteto (vėliau Karo invalidams šelpti komitetas) pirmininkas gen. ltn. V. Nagevičius. Jis labai artimai susidūrė su karo invalidų problemomis ir su valdžios požiūriu į juos. Vien jo vadovaujamo komiteto turbūt neužteko, kad akivaizdžiai pagerintų globotinių gyvenimą. Visuomeninė invalidų organizacija galėjo laisviau ir garsiau reikšti karo invalidų

²⁷ Karutis, J. Lietuvos Karo invalidų Vyčių Brolijos dešimtmetis. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1933, p. 6.

²⁸ Kituose šaltiniuose rašoma Kiaunės.

²⁹ Tvarkūnas, B. Iš Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos praeities. *Karys*. 1939, Nr. 1 (sausis), p. 35.

reikalavimus ir prašyti valdžios pagalbos, nes remiantis 1925 m. vasario 3 d. Krašto apsaugos ministerijos (KAM) įsakymu buvo „<...> 2) draudžiama kariams rašyti prieš kariuomenę ir respublikos gerovę; 3) draudžiama kariams skelbti spaudoj kariuomenės gyvenimo ir darbo žinias, kurios galėtų pakenkti respublikos saugumui.“³⁰

Vyčių brolijos kongrese, į kurį susirinko 31 karo invalidas, atidarymo kalbą pasakė pirmasis karys, sužeistas kovose už Lietuvos Nepriklausomybę, lt. J. Kiaunė. Jis kalbėjo: „Iki šiol medžiaginis invalidų aprūpinimo reikalas buvo pamirštas. Jis buvo paliktas plačiajai visuomenei spręsti. Invalidai būdami pavieniais, neorganizuoti, negalėjo veikti ir savo reikalų sutvarkyti. Matant jų didelius reikalus, kuriuos galima aprūpinti tik organizuotai veikiant, yra reikalas įkurti invalidų broliją.“³¹ Steigiamojo Seimo pirmininkas dr. Leonas Bistras pasveikino invalidus valstybės Prezidento vardu ir patikino, kad Seimo atstovai supras ir įvertins invalidų nuopelnus Tėvynei. O nuo Krikščionių demokratų partijos palinkėjo invalidų organizacijai dirbti Tėvynės ir savo labui. Šaulių sąjungos atstovas Stasys Šilingas ramino invalidus, kad jie nebus užmiršti ir, tobulėjant Lietuvai, gerės ir jų gyvenimas. Mjr. Juozas Vyšniauskas konkrečiai pasiūlė artilerijos pagalbą invalidams, o dėl valdžios ir visuomenės pareigos pažymėjo, kad „turės patenkinti, nes jie yra gyvybe pagrįsti“³². Kariuomenės ir besikuriančio karininkų klubo vardu sveikindamas mjr. Vladas Braziulevičius pažadėjo invalidams, kad kariuomenė ir klubas nepraeis pro šalį nepastebėję invalidų. Kritiškus žodžius Seimui ir valdžiai pasakė gen. lt. V. Nagevičiaus: „Iš Seimo mes laukėme įstatymų pravedimo. Bet ten, vietoj įstatymų, buvo keliami partiniai ginčai. Įstatymas apie invalidus buvo pravestas paskutinėmis Steigiamojo seimo dienomis. Jis iki šiol nėra vykdomas.“³³

³⁰ Krašto apsaugos ministro įsakymas, Nr. 7, § 4, 1925 m. vasario 3 d.

³¹ Pirmasis Lietuvos karo invalidų kongresas. *Vyties ženklas*. 1923/1924, Nr. 1, p. 11.

³² Karo invalidų kongresas 1923 m. balandžio 22 d. Kaune, Seimo rūmuose. *Karys*. 1923, gegužės 17–23, p. 235.

³³ *Ten pat*.

Vienas iš svarbesnių kongrese svarstytų klausimų – „Prašymai valdžiai“. J. Karutis pasisakė dėl nemokamo važiavimo invalidams geležinkelio ir kreipimosi į Krašto apsaugos ministeriją, kad būtų pagreitinamas pensijų įstatymo invalidams vykdymas. Ltn. J. Kiaunė pasiūlė prašyti, kad invalidų vaikams nereikėtų mokėti už mokslą taip, kaip žemesnių valstybės tarnautojų vaikams. Visi pasiūlymai buvo priimti vienbalsiai.

Įkurta Vyčių brolija, vykdydama kongreso nutarimus, paskelbė karo invalidų kreipimąsi spaudoje: „Karo invalidų žodis Lietuvos visuomenei“. Pirmasis jį išspausdino „Trimitas“, prabėgus trims dienoms po suvažiavimo, balandžio 26 d., o oficialus „Lietuva“ gegužės 6 d. Kreipimasis į visuomenę pradedamas susirūpinimu dėl politinės situacijos Lietuvoje: „mes, karo invalidai, <...> ypatingai jaučiame tuos Lietuvos politinio ir visuomeninio gyvenimo reiškinius, kurie taip sunkiai įgytai nepriklausomybei sudaro sunkenybių ir pavojų“³⁴. Invalidai pabrėžė, kad vieningumo tautoje stoka gali kelti pavojų net Nepriklausomybei ir kad natūralu burtis į partijas, tačiau labai negerai, kai jos pamiršta bendrus valstybės ir tautos reikalus dėl savo grupinių reikmių. Tokiu momentu tuščiuose Seimo rūmuose susirinkę invalidai pareiškė pageidavimą, kad būsimojo Seimo neištiktų parėjusiojo likimas, prašė atkreipti dėmesį į sunkią ir nepavydėtiną invalidų padėtį ir padėti išbristi iš materialaus skurdo. Jie sakėsi ilgokai tylėję, nes matė, su kokiais sunkumais susiduria jauna valstybė, bet dabar invalidai džiaugtųsi, jei jų balsas būtų išgirstas valdžios ir visuomenės. Baigiamas straipsnis agitaciniu raginimu būsimoje Seimo rinkimuose balsuoti „už žinomų valstybiniai nusistačiusių partijų kandidatų sąrašus, kad tuo būtų užkirstas kelias į Seimą patekti ir įsigalėti valstybės griovikams, kuriais yra bolševikai, lenkai ir kiti“³⁵. Ne vien spaudoje Lietuvos karo invalidų vyčių brolija išdėstė savo problemas. Brolijos valdyba pasiuntė du prašymus Lietuvos valstybės

³⁴ Pirmojo karo invalidų kongreso pirmininkas invalidas J. Karutis, vice-pirmininkas kpt. m. Kukinas, sekretorius invalidas A. Jurgelionis. Karo invalidų žodis Lietuvos visuomenei. *Trimitas*. 1923, Nr. 136 (balandžio 26).

³⁵ *Ten pat*.

Seimui: vieną liepos 13 d., o antrą rugsėjo 17 d. 1924 m. liepos 13 d. prašyme buvo kreiptasi į Seimą, kad invalidams įstatymu būtų užtikrintas nemokamas susisiekimasis geležinkeliais, nes tai ne tik pagerintų invalidų padėtį, bet ir palengvintų brolijos veikimą³⁶. Prašyme kreipiamasi pagalbos ir kartu pasižadama likusias jėgas skirti Tėvynės labui. Rugsėjo 17 d. prašymas Seimui buvo labai dalykiškas ir skirtas Steigiamojo Seimo priimtam 1922 m. rugpjūčio 10 d. Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymui svaryti. Jis visiškai neatitiko invalidų aprūpinimo reikmių. Brolijos prašyme buvo nurodyti tie įstatymo paragrafai (4, 6, 7, 8, 9, 11, 12 ir 14), kuriuos reikia pakeisti. Plačiau panagrinėsime, kokie paragrafai netenkino invalidų ir kaip juos buvo siūloma keisti. 4 paragrafas nustatė karo invalido pensijos dydį, skaičiuojamą nuo gauto tarnybinio atlyginimo karininkams ir karo valdininkams 1 mėnesio, kareiviams – 4 mėnesių, jį dauginant iš darbingumo nustojimo procento. Brolija siūlė pensijos mėnesinį didumą skaičiuoti nuo 100 proc. darbingumo nustojimo, dauginat iš algos (karininkams ir karo valdininkams kaip buvo), o „kareiviams sulig laipsniu pradėdant nuo pirmos kategorijos Valstybinio tarnautojo mėnesinės algos, baigiant penkta kategorija ir mažinama lygiais nuošimčiais sulig mažėjimo nustojimo darbingumo nuošimčiais“³⁷. Taip pat prie šio paragrafo buvo siūloma Nepriklausomybės kovose netekusiems sveikatos ir darbingumo mokėti dar 50 proc. gaunamos pensijos. Kariams, kurie netekę 100 proc. darbingumo, įstatyme buvo numatyta 15 proc. priemoka prie pensijos tam, kad galėtų mokėti asmeniui, kuris slaugo invalidą³⁸. Šiame 6 paragrafe buvo siūloma padidinti mokamos priemokos dydį nuo 20 iki 50 procentų. Panašūs pakeitimai buvo siūlomi ir kitiems įstatymo paragrafams. Tokius invalidų prašymus galima suprasti ir pateisinti, nes šie žmonės atsidūrė tikrai beviltiškoje padėtyje. Po 1922 m. spalio 1 d., įvedus litą, invalidas, nustojęs 100

³⁶ Iš Brolijos valdybos darbuotės. *Vyties ženklas*. 1923/1924, Nr. 1, p. 19.

³⁷ *Ten pat*.

³⁸ *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 104, eil. 819.

proc. darbingumo, gaudavo 15 litų, o kai kurie tik 5 litus³⁹. Reikėjo ne tik pragyventi, bet ir gydytis ar išgyyti protezų. Sunkią invalidų padėtį stengėsi palengvinti Invalidams šelpti komitetas. Tik jo pastangomis daugelis karo invalidų pradėjo mokytis amato, įgijo specialybę ir buvo įdarbinti komiteto įkurtose dirbtuvėse. Tačiau šis komitetas buvo remiamas Krašto apsaugos ministerijos, o jos pirmininkas skiriamas Respublikos Prezidento. Kelti politinius ar ekonominius reikalavimus viešai jam buvo sunku. Tad įkurta Vyčių brolija turėjo atlikti būtent tą viešosios nuomonės formavimo ir valdžios „spaudimo“ darbą. Beveik po metų, 1924 m. gegužės 8 d. „Tautos vaire“ buvo išspausdintas Lietuvos karo invalidų vyčių brolijos pirmininko J. Karučio straipsnis „Pensijų įstatymo pakeitimo reikalu“, prie jo pridėtas redakcijos pasiteisinimas, kad „gautas buvo 1923 m., bet užsimetęs ir tik dabar spausdinamas“⁴⁰. J. Karutis priminė visuomenei apie sunkią karo invalidų ir jų šeimų padėtį, nes pasirodęs pensijų įstatymas, pasikeitus valiutai ir spartėjant gyvenimui, nebeatitiko invalidų reikmių. Vyčių brolija, kaip ir Krašto apsaugos ministerija, parengė įstatymo pakeitimo projektą, tačiau iki straipsnio pasirodymo dienos į jį nebuvo atkreiptas dėmesys. Buvo siūlomos lengvatos invalidams: nuolaidos važiuojant geležinkeliu, nemokamas jų vaikų mokymas mokyklose, nemokami teatrai, pirmenybė gaunant valstybinę tarnybą. Slaugos pensijas buvo siekiama padidinti 100 procentų. Brolijos pirmininko nuomone, didelė neteisybė buvo ir tai, kad įstatymo nuostatos pradedamos taikyti nuo jo išleidimo dienos. Vadinasi, 1919 m. karo invalidais tapę kariai pensiją gaus tik 1922 m., o tie, kurie taps invalidais po įstatymo paskelbimo, – nuo sužeidimo dienos. J. Karutis manė, kad tokia neteisybė ne vieną karo invalidą pavertė elgeta, naminės degtinės gamintoju, vagimi ar savižudžiu, o buvo ir tokių atvejų, kai invalidas nusinuodijo dar būdamas ligoninėje (1922 m. Karo ligoninė), nes nežinojo, kaip reikės toliau gyventi. Elgetaujančių buvo

³⁹ Tvarkūnas, B. Iš Lietuvos laisvės..., p. 36.

⁴⁰ Karutis, J. Pensijų įstatymo invalidams pakeitimo reikalu. *Tautos vairs*. 1924, Nr. 9 (gegužės 8).

beveik visose apskrityse, todėl autorius klausia: „Ar ne gėda valdžiai ir tautai, kad leidžia per jos laisvę padėjusiems sveikatą elgetauti? Kaip žiūrės kariai į gynimo reikalą, užpuolus priešui, matydami neaprūpintus parėjusių kovų genijus ir jų šeimas?“⁴¹

Kita karo invalidų organizacija buvo įkurta 1923 m. gruodžio 8–10 d. vykusiame suvažiavime, į kurį susirinko 100 asmenų, nors tuo metu Lietuvoje buvo per 1 000 Nepriklausomybės kovų ir Pirmojo pasaulinio karo invalidų⁴². Tokių negausų invalidų dalyvavimą būtų galima paaiškinti tuo, kad organizatoriai neturėjo jų adresų, skelbimus laikraščiuose nedaug kas perskaitė, o gal net neturėjo galimybės įsigyti laikraštį. Invalidas J. Barčius, pradėdamas suvažiavimą, pabrėžė, kad sušaukti suvažiavimą vertė nepakencijama invalidų padėtis ir būtinybė ieškoti išeities. Gruodžio 9 d. invalidų pasveikinti atvyko kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas. Jis pakvietė visus „sušaukti valio už invalidų patroną gen. Nagevičių“⁴³. Po to kalbėjo gen. lttn. V. Nagevičius, jis sakė, kad nėra vertas tokios padėkos, o daręs viską, „kas jam buvo įsakyta iš viršaus“. Triukšmas salėje neleido invalidų mylimam generolui „paslėpti“ savo nuopelną, kurių didžiausias – invalidų įdarbinimas.

Pirmosios Lietuvos karo invalidų sąjungos vadovybės darbas buvo dėti visas pastangas, kad karo invalidai būtų tinkamai įstatymiškai aprūpinti pensijomis, nes Steigiamojo Seimo priimtas pirmas Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymas, išleistas dar prieš lito įvedimą, negalėjo tenkinti karo invalidų. Lietuvos karo invalidų sąjunga kreipėsi į Ministrų kabinetą, Seimą, atskiras Seimo frakcijas prašydama nevilkinti ir greičiau priimti naują pensijų įstatymą. 1924 m. gruodžio 10 d. Ministrų kabinetas, kuriam įstatymo projektą pateikė krašto apsaugos ministras Teodoras Daukantas, pirmuoju skaitymu priėmė Karių pensijų įstatymo projektą

⁴¹ *Ten pat.*

⁴² Barčius, J. Lietuvos karo invalidų sąjungos bruožai. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1928, p. 26.

⁴³ Karo invalidų suvažiavimas. *Karys*. 1926, Nr. 51–52 (gruodžio 20–31).

ir tikėjosi, kad dar tą pačią savaitę įstatymas bus pasiūstas svarstyti II Seimui⁴⁴. Tačiau, kaip matyti iš Seimui pateikto įstatymo svarstymo datos, „kelionė“ iki Seimo truko keturis mėnesius.

4. II Seime priimtas Karių pensijų įstatymas

1925 m. balandžio 28 d. II Seimo 178 posėdyje buvo pristatytas Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymo pakeitimas. Įstatymo projekto referentas Krikščionių demokratų frakcijos atstovas Jonas Steponavičius pareiškė, kad „šio įstatymo projektas, kuris taip pat yra Darbo federacijos įneštas, yra nesvarstytinas, nes dabar Krašto Apsaugos komisija svarsto Karių pensijų įstatymą. Tasai naujai svarstomas įstatymas numato panaikinimą senojo įstatymo ir jame priimti domėn visi pasiūlymai, kurie įeina dabar čia siūlomame Darbo federacijos projekte.“⁴⁵ Seimo nario pareikštos mintys leidžia teigti, kad Karių pensijų įstatymo priėmimas buvo inicijuojamas visais įmanomais būdais: per Krašto apsaugos ministeriją, kuri kreipėsi į Karšto apsaugos komisiją Seime, ir per Krikščionių demokratų partijos atstovus. Du pateikimo šaltiniai rodo, kad ir pateikėjas buvo ne vienas. Jau buvo minėta, kad Lietuvos karo invalidų sąjunga kreipėsi į Ministrų Tarybą, o Vyčių brolija – į Seimą. Manytume, kad ir Karo invalidams šelpti komitetas taip pat prašė Krašto apsaugos ministerijos (KAM) parengti 1922 m. įstatymo pataisas. Taigi, visos karo invalidų organizacijos rūpinosi, kad būtų padaryta Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymo pakeitimų ir priimtas naujas Karių pensijų įstatymas, kurį parengė Krašto apsaugos komisija. Naujasis Karių pensijų įstatymas buvo parengtas remiantis

⁴⁴ Pensijų kariams įstatymas. *Lietuva*. 1924, Nr. 281 (gruodžio 12).

⁴⁵ Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymo pakeitimas (I skaitymas). *II Seimo stenogramos*. Kaunas, 1925 m. balandžio 28 d., 178 posėdis, p. 12.

įvairių užsienio valstybių analogiškais teisės aktais. Daugiausia buvo atsižvelgta į Rusijos ir iš dalies į Lenkijos, Prancūzijos, Austrijos ir Vokietijos patirtį. Įstatymas buvo skirtas ne tik karo invalidams, bet visiems kariams⁴⁶. Dalis jo punktų galiojo tik Nepriklausomybės kovų karo invalidams ir žuvusiųjų šeimoms. Šiame pensijų įstatyme nebuvo nuostatų, skirtų Pirmojo pasaulinio karo invalidams. Taip atsitiko todėl, kad buvo įvairių nuomonių, ar reikia Lietuvai padėti svetimai valstybei tarnavusiems lietuviams. Priešiška nuomonė šiuo klausimu vyravo ir pačioje Krašto apsaugos ministerijoje. Įstatymą vykdyti buvo pavesta Krašto apsaugos, Vidaus reikalų ir Finansų ministerijoms, kurios turėjo parengti įstatymo vykdymo taisykles, tad Krašto apsaugos ministerijos nuostata neremti Pirmojo pasaulinio karo invalidų turėjo tiesioginę įtaką Karių pensijų įstatymui. Dar balandžio 28 d. svarstant įstatymo pataisas, Darbo federacijos frakcijos atstovas Steigiamajame Seime Petras Jočys siūlė į įstatymą būtinai įrašyti ir Pirmojo pasaulinio karo invalidus, nes „Lietuvos valstybės šikūrimas yra to didžiojo karo vaisius ir todėl didžiojo karo aukų dėka galima sakyti, mūsų kraštas tapo nepriklausomas. Tai vienas motyvas, dėl kurio rusų didžiojo karo invalidai turėtų būti paliesti pensijų įstatymo, nes jie nors ir ne taip aiškiai, bet vis dėlto yra prisidėję prie mūsų valstybės nepriklausomybės sukūrimo.“⁴⁷ Tačiau ši nuostata nebuvo įtraukta į įstatymą. P. Jočio iškeltą klausimą dėl rusų kariuomenės invalidų aprūpinimo pasiūlyta perduoti svarstyti Krašto apsaugos komisijai. Dėl to buvo balsuojama: aštuoniems nubalsavus už ir 13 – prieš, šis sumanymas buvo pripažintas nesvarstytinu. Tad Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymo pakeitimai buvo perduoti komisijai,

⁴⁶ Jurevičiūtė, A. Karo invalidų organizacijos Lietuvoje 1923–1940. *Kauno istorijos metraštis*. Kaunas, 2007, p. 33.

⁴⁷ Netekusiems sveikatos kariams, jų šeimoms, o taip pat žuvusiųjų karių šeimoms pensijų įstatymo pakeitimas (I skaitymas). *II Seimo stenogramos*. Kaunas, 1925 m. balandžio 28 d., 178 posėdis, p. 12.

kuri svarstė Karių pensijų įstatymą, kad jų nuostatos būtų surašytos į vieną įstatymą. Tokį pasiūlymą pateikė Kazys Grinius.

Karių pensijų įstatymas buvo svarstomas birželio 9 d. Referentas J. Steponavičius pranešė, kad šis įstatymo projektas buvo svarstytas Seimo Krašto apsaugos komisijoje ir ji yra tos nuomonės, kad projektą reikia svarstyti ir priimti. Seimo narys informavo, kad šio įstatymo priėmimas valstybei kainuos: per pirmus aštuonerius metus biudžete reikės apie 400–600 tūkst. litų, bet po 8–10 metų reikės apie 1,5–2 milijonų. Seimo nario teigimu, tuo metu pensininkų buvo 39, Lietuvos kariuomenės invalidų – 148 ir įregistruota rusų kariuomenės invalidų 145⁴⁸. Šis įstatymas numatė, kada valstybė aprūpins pensija karo invalidus ir karuose žuvusiųjų šeimas, šaulius, jei jie nustojo sveikatos eidami karo pareigas; taip pat tokius, kurie išstarnavo daugiau kaip 20 metų, o jiems mirus, jų šeimos narius. Po pristatymo vykusiose diskusijose socialdemokratas Kipras Bielinis pareiškė, kad „Šio įstatymo įnešimas reikia sveikinti, nes ligi šiol karo invalidų aprūpinimas buvo toks, kad apie jį, turbūt, būtų gėda mums kalbėti. Atlyginimas siekė kelių litų mėnesiui, ir karo invalidai buvo vargingiausi žmonės mūsų krašte.“⁴⁹ Socialdemokratai pritarė šiam įstatymui. Tokia bendra nuomonė apie karo invalidų padėtį leido Seimui labai greitai priimti šį įstatymą – iškart po pateikimo. Pirmasis ir antrasis skaitymai vyko tame pačiame posėdyje ir įstatymas buvo priimtas su beveik visomis pateiktomis pataisomis. Vyčių brolijos pasiūlytas reikalavimas mokėti 50 proc. karo invalido pensijos priedą tiems invalidams, kurie neteko 100 proc. darbingumo, jei jiems reikalinga nuolatinė kitų globa, buvo įtrauktas į įstatymą, tačiau kiti siūlymai nebuvo priimti. Kokius reikalavimus pateikė Lietuvos karo invalidų sąjunga, nepasisėkė rasti. Kad Karių pensijų įstatymas buvo priimtas taip vieningai, manytume, turėjo įtakos ir karo invalidų spaudoje aprašytas nutikimas Seime. Pirmasis Karo invalidų sąjungos pirmininkas

⁴⁸ Karių pensijų įstatymas. (I ir II skaitymas). *II Seimo stenogramos*. Kaunas, 1925 m. birželio 9 d., 187 posėdis, p. 2.

⁴⁹ *Ten pat*, p. 3.

J. P. Barčius rašė, kad kai invalidams kas nors siūlydavo rengti demonstracijas, kelti triukšmą ar ultimatyvius reikalavimus dėl savo sunkios padėties, tai invalidai ramindavo vienas kitą ir prašydavo nesikarščiuoti. Betgi atėjo toks metas, kai „karo invalido kišenė ištuštėjo ir jau jis nebeturėjo iš ko gyventi, tai jis ne protestavo, nerėkavo, bet ramiausiai nuėjo į Seimą posėdžio metu, atsisėdo vidury salės ir numetė lazdas tolyn, tuo parodydamas, kad iš čia niekur nemano eiti <...>. Posėdžiauvusieji šiuo kuriozu buvo nustebinti <...>. Pirmam paklausiusiam, bekojis invalidas atsakė: – Kai aš kariavau, tai jūs, ponai, dar neposėdžiaivot, dabar jūs posėdžiaujat, o aš badauju, tik ne dėl to, kad būčiau streiką paskelbęs, bet dėl to, kad neturiu ko valgyti.“⁵⁰ Šis karo invalidų taikios kovos už savo būvį epizodas atskleidžia Seimo neveiklumą. Net daugiau kaip trejus metus reikėjo rengti 1922 m. įstatymo pataisas, nors karo invalidų padėtis buvo iš tiesų beviltiška. Tokio elgesio ir nepagarbos karo invalidams priežastis gali būti ir pačių karo invalidų kuklumas, kad per daug „taikai ir švelniai apie save jiems [Vyriausybei ir visuomenei – A. J. *pastaba*] primena“⁵¹. Daug karingiau už savo teises kovojo Lenkijos karo invalidai. Jie net devynis kartus rengė demonstracijas ir reikalavo išleisti pensijų įstatymą. O per vieną tokią akciją 1922 m. spalio 9 d. įvyko susirėmimas su policija, žuvo 2, buvo sužeistas 41 karo invalidas⁵².

Šio įstatymo priėmimu buvo suinteresuotas ir pats krašto apsaugos ministras plk. Teodoras Daukantas. Jis dalyvavo svarstant įstatymą ir kreipėsi į Seimo narius prašydamas jį priimti: „Šis įstatymas mums reikalingas kaip oras. Ir aš prašyčiau kuo greičiausiai priimti ir įgyvendinti šį įstatymą.“⁵³

1925 m. birželio 23 d. Seimas priėmė Karių pensijų įstatymą, jis įsigaliojo nuo 1926 m. sausio 1 d. Įstatymas nustatė mėnesinį pensijos

⁵⁰ Barčius, J. P. Pažvelgus atgal. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1933, p. 11.

⁵¹ *Ten pat*.

⁵² Mūsų ir Pabaltijo valstybių karo invalidai. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1930, p. 48.

⁵³ Karių pensijų įstatymas. *II Seimo stenogramos*. Kaunas, 1925 m. birželio 9 d., posėdis 187, p. 12.

dydį: 1) karininkui, karo gydytojui, karo valdininkui ar karo kapelio-
nui – paskutinio jo tarnybos mėnesio pagrindinė alga už laipsnį ir par-
eigas; 2) kareiviui – jaunesniojo leitenanto pusė mėnesinio atlyginimo
pinigais ir už kiekvieną aukštesnį kareivio laipsnį pridedama po vieną
eilinio kareivio mėnesinį atlyginimą pinigais, arba 182 litai⁵⁴. Šiuo būdu
nustatyto pensijos skaičiavimo vieneto karo invalidui duodavo tiek pro-
centų, kiek procentų darbingumo jis buvo netekęs. 100 proc. darbin-
gumo netekęs karo invalidas ir karo invalidas, kuriam buvo reikalinga
priežiūra, gaudavo priedą, lygų 50 proc. jam skiriamos pensijos. Darbin-
gumo netekimo procentą nustatydavo krašto apsaugos ministro sudary-
ta Sveikatos tikrinimo komisija, kuri turėjo teisę per pirmus penkerius
pensijos gavimo metus pakartotinai patikrinti karo invalido sveikatą ir
pakeisti pensijos dydį, jei sveikata pagerėdavo ar pablogėdavo. Naujasis
įstatymas nustatė „definiciją, kas buvo laikoma kario šeima pensijų bei
pašalpų reikalu“; taip pat numatė tvarką „mokėti pensijų fondui priva-
lomoms išskaitoms ir gaunamos algos procentams už seną laiką“; re-
glamentavo „pensijų nutraukimo ir sustabdymo atsitikimus“; apibūdino
tvarką „normalios pensijos skyrimo asmenims, gavusiems pagal seną
įstatymą karines pensijas“; be to, nurodė, kaip nustatomas ištarnavimo
laikas pensijai gauti, kokia yra prašymų padavimo tvarka ir t. t.

Karių pensijų įstatymas, kaip teigė Generalinio kariuomenės šta-
bo Pensijų skyriaus viršininkas mjr. Juozas Katinskas, „yra gan geras ir
ypatingų nusiskundimų dėl šio aprūpinimo nei iš karo invalidų, nei iš
jų šeimų neteko girdėti“⁵⁵. Tame pačiame straipsnyje pažymima, kad
lyginant kitų šalių invalidų bei jų šeimų būklę ir Lietuvos galima teigti,
kad aprūpinimas yra ne mažesnis, o netgi daugeliu atvejų didesnis.

Kitoje spaudoje taip pat nepavyko aptikti nusiskundimų Karių pen-
sijų įstatymu, tad galima teigti, kad tuo metu jis tenkino karo invalidus.

⁵⁴ Ats. kpt. Žukauskas. Lietuvos karo invalidai ir kas jais rūpinasi. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1933, p. 16.

⁵⁵ Mjr. Katinskas, J. Lietuvos karo invalidų ir jų šeimų pensijos ir pašalpos. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1923–1928, p. 11.

Tai buvo didžiulis visų karo invalidų organizacijų laimėjimas, užtikrinęs nuolatinės pajamas Lietuvos karo invalidams ir žuvusiųjų šeimoms. Jis įsigaliojo 1926 m. sausio 1 d., kai buvo paskelbtos jo vykdymo taisyklės. Tačiau laikui bėgant įstatymas ėmė nebeatitikti realaus gyvenimo, todėl buvo padarytos kai kurios pataisos.

Mėnesinė pensija litais		
Invalidų kategorija	I invalidų grupė	II invalidų grupė
I	200	100
II	150	75
III	120	60
IV	90	45
V	60	30

1 lentelė. Mėnesinė pensija litais

5. 1930 m. Karo invalidų pensijų įstatymas ir Karių pensijų įstatymo pakeitimai 1934–1939 m.

Karių pensijų įstatymas buvo skirtas tik Lietuvos kariams ir šauliams, tad dėl Pirmojo pasaulinio karo invalidų Lietuvos karo invalidų sąjungai ir Karo invalidams šelpti komitetui dar teko pakovoti iki pat 1930 m., kai buvo priimtas šiai invalidų kategorijai skirtas įstatymas. 1930 m. kovo 12 d. buvo paskelbtas Prezidento Antano Smetonos pasirašytas Karo invalidų pensijų įstatymas. Jis numatė, kad teisę gauti pensiją turi „Lietuvos piliečiai, kurie tapo invalidais iki 1918 m. vasario 16 d., tarnaudami rusų kariuomenėje“⁵⁶. Apie įstatymo reikalingumą dar 1925 m. kalbėjo Seimo narys P. Jočys. Tokio įstatymo priėmimu aktyviai rūpinosi Lietuvos karo invalidų sąjunga, kurios gretose buvo rusų kariuomenės [taip jie buvo įvardijami šaltiniuose – A. J. *pastaba*] karo invalidų. Iki įstatymo priėmimo tik labai nedidelė dalis šių karo invalidų gaudavo pensijas pagal Karių pensijų įstatymą. 1927 m. duomenimis,

⁵⁶ Karo invalidų pensijų įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 321 (kovo 12), p.18.

karo invalidų pensijas gavo 201 invalidas, tarp jų – 64 rusų kariuomenės karo invalidai ir 137 Lietuvos kariuomenės karo invalidai⁵⁷.

Naujasis Karo invalidų pensijų įstatymas aprūpino pensijomis visus rusų kariuomenės karo invalidus. Jos nebuvo didelės ir buvo mokamos pagal kategorijas, nustatomas atsižvelgiant į netekto darbingumo lygį. Karininkai gaudavo nuo 60 iki 200 litų (I–V kategorijos), kareiviai – nuo 30 iki 100 litų (I–V kategorijos)⁵⁸. Šio įstatymo priėmimas Lietuvos biudžetui kainavo apie pusę milijono litų. Tokia svari suma buvo išleidžiama šios kategorijos žmonėms paremti⁵⁹. Pensijų skirdavo krašto apsaugos ministras. Iki šio įstatymo priėmimo rusų kariuomenės invalidų reikalai buvo priskirti Vidaus reikalų ministerijos žiniai. Karo invalidams šelpti komiteto duomenimis, 1931 m. Karšto apsaugos ministerija pensijas mokėjo 239 Lietuvos karo invalidams ir 715 rusų kariuomenės invalidų, iš viso 954 žmonėms⁶⁰. Tačiau ir gavę karo invalidų pensijas rusų kariuomenės invalidai buvo daug prašiau aprūpinti nei Lietuvos kariuomenėje tarnavę. Pastarieji buvo gydomi nemokamai ir tai buvo nemenka pagalba. Rusų kariuomenės invalidams ši pagalba nebuvo teikiama. Vis dėlto tokio įstatymo priėmimas – tai didelis žingsnis socialinėje srityje, jis parodė mūsų valstybės brandą, nes ji pasirūpino savo piliečiais, kurie tarnavo svetimoje valstybėje ir per karą buvo sužeisti. Tai rodė to meto Europos valstybėms įprastą požiūrį į Pirmojo pasaulinio karo invalidus.

Nors įstatymai buvo priimti, bet realiai karo invalidams jie negarantavo oraus gyvenimo pajautimo. Lietuvos karo invalidų sąjungos žurnale „Lietuvos karo invalidas“ jau nuo 1933 m. vis dažniau randame straipsnių apie sunkią jų padėtį ir per mažai rodomą pagarbą esant gyviems. „Mirusius plačiai mini spauda. Neretai prisimenama, kad tas ar kitas

⁵⁷ Pulk. leit. J. Katinskas. Tarnavusių rusų kariuomenėje Invalidų pensijos. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1933, p. 12.

⁵⁸ Karo invalidų pensijų įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 321 (kovo 12), p. 19.

⁵⁹ *Ten pat*, p. 23.

⁶⁰ *Ten pat*.

daug valstybei nusipelnęs asmuo, atidavęs tautai savo jėgas, visą savo amžėlį dirbęs tautos labui, Nepriklausomoje Lietuvoje buvęs nuskriaustas, gyvas būdamas nebuvo įvertintas. Trumpam laikui, tarsi prabyla tautos sąžinė. Renkamos aukos, statomi paminklai... Na, o apie gyvuosius nėra ko ir manyti: numirs – pagerbsime... Toks yra senųjų už Lietuvos laisvę kovotojų likimas.“⁶¹ Tokias mintis inicialais L. S. pasirašęs autorius su didžiule nuoskauda išdėstė Lietuvos karo invalidų sąjungos dešimtmečiui skirtame straipsnyje. Jo teigimu, visuomenė jiems neskiria dėmesio, jie lieka gyvenimo paraštėse ir guodžia tik tai, kad yra Karo muziejus, kur jie gali pagerbti Nežinomą karį ir būti tarp savų – karo invalidų. Autorius rašo: „Invalidų klausimas pas mus neaktualus. Kuklūs mūsų invalidai nepadarė lenkų, vokiečių, Jungtinių Amerikos valstybių veteranų pavyzdžiu nė vienos demonstracijos, nestatė ir nestato jokių valdžiai bei visuomenei reikalavimų. Ar tik dėl to verta mūsų karo invalidai užmiršti?..“⁶² Straipsnyje iškelta ir daug kitų problemų, su kuriomis susiduria karo invalidai: valdininkai abejingi ir stokoja kompetencijos spręsdami jų problemas, nereaguoja į karo invalidų organizacijų reikalavimus. Pavyzdžiui, 1932 m. vykusiame Karo invalidų suvažiavime buvo iškelti šie reikalavimai: 1) rūpintis, kad karo invalidų vaikai būtų atleisti nuo mokesčio už mokslą, 2) kad rusų karo invalidai gautų tokias pačias pensijas kaip Nepriklausomybės karo invalidai, 3) kad invalidų sveikatos komisijose su sprendžiamuoju balsu dalyvautų karo invalidų organizacijos atstovas. Tokie patys reikalavimai buvo išsakyti ir po metų, 1933 m. vykstant jubiliejiniam karo invalidų suvažiavimui. Jame buvo pagerbta dalis karo invalidų: Vytauto Didžiojo 5-ojo laipsnio ordinai įteikti dim. kpt. S. Stanaičiui, dim. kpt. Žukauskui, Gedimino 5-ojo laipsnio ordinai – A. Janušoniui ir dim. ltn. P. Dėdelei. O Vytauto Didžiojo III laipsnio medaliais su kardais buvo apdovanoti Nepriklausomybės karo invalidai Jonas Guščius, Silva Grušnis, Petras Grebliauskas, Jonas Mikalčius, Matas Tomkevičius, Balys Voveraitis, Povilas Vepštas, Petras

⁶¹ L.S. Kai numirs pagerbsime. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1933, p. 27.

⁶² *Ten pat*.

Pleskevičius ir du rusų karo invalidai Mykolas Volodka ir Jakas-Jakavičius⁶³. Šis faktas leidžia manyti, kad karo invalidų skundai pasiekdavo valdžios ausis, tad juos pagerbdavo apdovanojimais.

Tačiau kai buvo sprendžiami jų socialiniai reikalai, karo invalidams atstovaujanti organizacijos nebūdavo kviečiamos ir niekas jų neklausė, kokie įstatymų pakeitimai juos tenkintų. Taip atsitiko ir 1935 m., kai IV Seimas priėmė Karių pensijų įstatymo pakeitimus. Šį faktą aprašė karo invalidas J. P. Barčius straipsnyje „Dėl karių pensijų įstatymo“. Jo žodžiais, „kitur, leidžiant įstatymus, visuomet kviečiama tos srities žinovus – užinteresuotus įstatymu arba net siūloma patiems paruošti projektą. Pravartu būtų buvę ir pas mus ruošiant karių pensijų įstatymą pakviesti atstovus iš karo invalidų organizacijų <...>“⁶⁴ Karių pensijų įstatymo pakeitimai buvo priimti 1935 m. liepos 15 d. Nagrinėjant J. P. Barčiaus straipsnį tenka konstatuoti, kad ne su visais pakeitimais karo invalidai sutiko ir jiems pritarė. Įstatyme nebuvo atsižvelgta į tai, kad karo invalidai sensta ir negalės uždarbiauti, todėl reikės pragyventi iš pensijos, ją gaus ne už visišką sveikatos nustojimą, o už dalinį. Atkreipiamas dėmesys ir į invalidų šeimas, nes jos vertinamos nevienodai. Valstybės tarnautojas vedęs gauna butpinigių ir priedą už vaikus, o invalidui ši teisė siaurinama. Autorius klausia: „Argi jie to neužsitarnavo? Juk man rodos, kad auklėjamas karo invalido vaikas negali išaugti tautai blogesniu nariu, kaip kai kurie abejotinos tautybės valdininkų – valstybės tarnautojų vaikai. O šiuo įstatymu lyg ir primenama karo invalidui nekurti, kad ir grynai tautiško šeimyninio židinio.“⁶⁵ Klausimų kilo ir dėl sveikatos tikrinimo po septynerių metų. Jo nuomone, teigti, kad po septynerių metų invalido sveikata negali pablogėti dėl gautų žaizdų, yra daugiau negu neįstatymiška. Baigdamas įstatymo pataisų analizę,

⁶³ Dim. kap. L. Žukauskas. Jubiliejinis Lietuvos Karo Invalidų S-gos narių suvažiavimas. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1933, p. 54.

⁶⁴ J. P. Barčius. Dėl karių pensijų įstatymo. *Lietuvos karo invalidas*. Kaunas, 1935, p. 42.

⁶⁵ *Ten pat.*

J. P. Barčius, pareiškė viltį, kad kai kurie neaiškumai bus išnagrinėti, kai bus išleistas įstatymo vykdymo taisyklės. Tolesni Karo invalidų sąjungos leidinio tyrimai leidžia teigti, kad 1935 m. Karių pensijų įstatyme buvo padaryta tam tikrų pakeitimų, kurie lietė Nepriklausomybės karo invalidų šeimoms taikomus suvaržymus. Tais pačiais metais buvo padaryti ir Karo invalidų pensijų įstatymo, užtikrinančio pensijas rusų kariuomenės karo invalidams, pakeitimai, jie įsigaliojo nuo liepos 1 dienos. Be šių įstatymų, Vyriausybė karo invalidams taikė ir kitokių lengvatų: keliauti traukiniu jie galėjo su 50 proc. nuolaida, o autobusu ir garlaiviu – su 25 proc. nuolaida. Taip pat buvo atleidžiami nuo radijo mokesčio, jiems teikiama nemokama sanitarinė pagalba ir kt. Tačiau karo invalidų padėtis, bėgant metams, ne gerėjo, o blogėjo.

1938 m. Lietuvos karo invalidų sąjungos vadovybė dėl besikeičiančių gyvenimo sąlygų, kurios labai pablogino materialinę karo invalidų būklę, kreipėsi į Prezidentą ir Seimą keliais raštais. Juose buvo aprašoma sunki karo invalidų padėtis ir pateikiami Karių pensijų įstatymo 4 paragrafo pakeitimai. Jie siūlė pensiją skaičiuoti atsižvelgiant į dabar karininkams mokamą mėnesio atlyginimą, o ne į sužeidimo metu gautą atlyginimą, taip pat kad būtų mokamas priedas už sunkų sužeidimą, kaip tai daroma užsienio valstybėse. Sąjunga pasiūlė net priedų lentelę, kurioje nurodė, koks procentas pensijos mokamas pagal nustotą darbingumą. Pavyzdžiui, invalidui, nustojusiam 45 proc. darbingumo, priklauso 5 proc. gaunamos pensijos, o nustojusiam 95–100 proc. darbingumo mokamas 30 proc. gaunamos pensijos priedas⁶⁶. Valdyba siūlė ir kitų pakeitimų: Vyčio Kryžiaus kavalieriams ir kūrėjams savanoriams mokėti 10 proc. priedą prie pensijos, karo invalido šeimą gydyti valdžios lėšomis, jų vaikus atleisti nuo mokesčio už mokslą. Ne tik Nepriklausomybės kovų invalidais buvo rūpinamasi, neužmiršti ir rusų kariuomenės karo invalidai. Jiems buvo prašoma nenutraukti mokėti pensijos, jei jie tarnauja. Karo invalido pensija jų šeimoms buvo pragyvenimo šaltinis, tad siūlyta nedaryti jokių išskaičiavimų iš jos: nei biudžetui subalansuoti, nei kitokių.

⁶⁶ I. Brč. 20 ir 15. *Ten pat*, 1938, p. 18.

Karių pensijų ir Karo invalidų pensijų įstatymų pakeitimų iki 1940 m. nebuvo padaryta. Todėl į tuos Lietuvos karo invalidų prašymus nebuvo atsižvelgta, nors IV Seime ši organizacija turėjo ir savo Seimo narį dim. ltn. Joną Viliušį. Išrinktas į Seimą, jis iš karto parašė straipsnį į Lietuvos karo invalidų žurnalą ir labai teigiamai aprašė naujojo Seimo galimybes bei darbų tvarką, kuri, jo manymu, gerokai lenkė buvusius Seimus darbo konstruktyvumu ir priimamų įstatymų kokybe. Tačiau ir šis Seimas nepriėmė visų karo invalidams svarbių įstatymų pataisų ir nepatenkino visų Nepriklausomybės gynėjų lūkesčių.

Išvados

1. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo priimti du karių pensijų įstatymai: 1922 m. ir 1925 m., taip pat ir jo pakeitimai 1935 m. bei vienas Karo invalidų pensijų įstatymas 1930 m. Juos priėmė Steigiamasis, II ir IV Seimai.

2. Įstatymo, kuris turėjo suteikti skubią pagalbą Nepriklausomybės karuose nukentėjusiems kariams ir žuvusiųjų šeimoms, teko laukti trejus metus, o jo pataisų – daugiau kaip trejus metus. Pirmojo pasaulinio karo invalidai (rusų kariuomenės) savo pensijų įstatymo laukė 11 metų, tačiau tai buvo didelis pasiekimas, nes buvo numatyta teikti materialinę paramą svetimoje valstybėje tarnavusiems karo invalidams.

3. Savo teisėms ginti karo invalidai įsteigė organizacijas: Lietuvos karo invalidų vyčių broliją ir Karo invalidų sąjungą, visomis įmanomomis priemonėmis – raštu ir apsilankymais Seime bei Vyriausybėje – jos gynė karo invalidų teises gauti tinkamą pagalbą.

4. Krašto apsaugos ministerija bandė rūpintis nukentėjusiais krašto gynėjais: karo invalidus apgyvendino Karo ligoninėje, kol buvo rastos kitos patalpos, įsteigė Karo invalidams šelpti komitetą ir iš dalies jį finansavo, kūrė įstatymus ir juos pristatė Seime. Šių iniciatyvų autorius buvo Karo sanitarijos viršininkas gen. ltn. Vladas Nagevičius.

5. Seimų ir Vyriausybių priimti įstatymai, kurie turėjo užtikrinti karių socialinį aprūpinimą, negarantavo oraus pragyvenimo karo invalidams ir jų šeimoms. Iki pat Nepriklausomybės praradimo jų organizacijos rašė raštus, kuriuose prašė tobulinti priimtus įstatymus ir geriau aprūpinti Nepriklausomybės kovų ir Pirmojo pasaulinio karo (rusų kariuomenės) invalidus.

THE ATTITUDE OF SEIMAS TOWARDS SOCIAL WELFARE OF SOLDIERS 1920–1939

AUŠRA JUREVIČIŪTĖ

Summary

Keyword: social welfare; disabled; Seimas; law.

The paper analyses social conditions of the Lithuanian army soldiers during the period of the operation of the Constituent Seimas, the 2nd and the 4th Seimas. Between 1922 and 1925 the important laws for that group of people were adopted. On August 10, 1922, the Constituent Seimas at the end of its term of office passed the law „On the military retirement benefits for the sick soldiers and their family members as well as the families of the killed soldiers“, which remained in force until the year 1925. The 2nd Seimas modified the former law and passed the law ‘On the military retirement benefits’ which provided benefits for the disabled of the World War I. Its amendments were made in 1935. These laws were in force until the year 1940. The Lithuanian

war disabled welcomed that law, because before the legal basis was adopted, they were supported by the Provisional Committee in charge of the aid for the war disabled, established in 1921 by the Ministry of Defense. The disabled themselves were very active to defend their rights for decent living conditions. In 1923 they set up two organizations, i.e. the Vyčiai Brotherhood of the War Disabled and the Union of the War Disabled. They applied to the Seimas and the Government on their social conditions, because many of the invalids of the Independence wars and war disabled of the World War I did not have any social guarantees for three years and their situation was difficult. Some of them became beggars or even committed suicide.

Įteikta 2017 m. kovo 26 d.